

МОВНА І КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ: СУТЬ І ХАРАКТЕРНІ ОЗНАКИ

У статті піднімається важливе питання сучасної освіти. Розглянуто поняття “комунікативна компетенція”, “комунікативна компетентність”, сутність і особливості мовної і комунікативної компетентності.

Pressing question is broaching in article – peoples communication in society. Explaining notions “communicative competention”, “communicative competence”, essence and signs of linguistic & communicative competence.

Широка сфера функціонування української мови, її державний статус, стан і розвиток сучасної цивілізації вимагають від носіїв мови досконалого володіння як основами лінгвістичних одиниць різних структурних рівнів, так і всіма мовними засобами і особливостями їх реалізації у процесі спілкування.

Починаючи з другої половини двадцятого століття, освітні процеси характеризуються значним поворотом до комунікативного навчання, з'явилися наукові доведення не лише суб'єктивності, а й інтерсуб'єктивності у процесі комунікації. Комунікація (лат. *communicativ*) – це спілкування, обмін думками, специфічна форма взаємодії людей у процесі їх діяльності (в даному випадку – навчальної). Спілкування (комунікація) між людьми – важливий і вихідний момент досліджень філософів, психологів, лінгвістів, лінгводидактів. (С.Абрамович, Н.Арутюнова, Ф.Бацевич, Н.Бунаков, Ф.Буслаєв, Л.Виготський, П.Гальперін, О.Гойхман, Е.Голобородько, Т.Донченко, М.Жинкін, І.Зимня, О.Леонтьєв, Л.Мацько, М.Пентилюк, І.Стернін, О.Хорошківська).

Мета статті – дати загальну характеристику мовної і комунікативної компетентності (здатності) особистості, з'ясувати сутність понять “мовна компетентність”, “комунікативна компетентність” та характерні їх ознаки.

Нині шкільна мовна освіта повинна готувати особистість, органічно адаптовану до життя у світі багатоманітних зв'язків – від контактів із найближчим оточенням до глобальних зв'язків. Тому так важливо навчити підростаюче покоління співжиття з іншими людьми, взаєморозуміння. А це означає, що необхідно озброїти не лише знаннями української мови майбутніх громадян України як потужного національно-об'єднувального чинника, а й забезпечити належні вміння і навички володіння мовою під час спілкування у різних ситуаціях, оскільки успіх комунікації великою мірою залежить від компетентності адресанта і адресата, тобто від сформованих рис мовної і комунікативної компетентності особистості.

Вивчення і аналіз наукових праць з проблеми комунікативної здатності особистості дає право зазначити, що вчені (психологи, лінгвісти, соціолінгвісти, психолінгвісти, лінгводидакти) мають різні підходи щодо визначення та розуміння комунікативної компетентності, її видів та характеристик.

У вжитку носіїв мови використовується два терміни іншомовного походження – “компетенція” і “компетентність”, які мають один латинський корінь. Деякі вчені розуміють дефініцію термінів “компетенція” і “компетентність” як синонімічні лексичні структури. Інші вчені схильні до розмежування цих понять (І.Барахович, Г.Вороніна, О.Дрогайцев, Н.Кузьміна, Т.Симоненко, В.Софронова), визначаючи комунікативну компетенцію похідною, вужчою від комунікативної компетентності.

Ми вважаємо, що ці два терміни у сучасному вимірі є предметом дискусій, оскільки вони дуже близькі і швидше уточнюють і доповнюють один одного, ніж суперечать один одному.

Комунікативна компетентність у науці розглядається як здатність індивіда налагоджувати та підтримувати необхідні контакти в соціумі, як сукупність знань, умінь та навичок у сфері вербальних і невербальних засобів для адекватного сприйняття та відображення дійсності у різноманітних ситуаціях спілкування.

На початку 70-х років минулого століття в теорії і методиці навчання мов чітко виокремився новий комунікативно-діяльнісний, комунікативно-прагматичний підхід, що дав можливість ученим розглядати мовну систему в тісному взаємозв'язку з умовами її використання, функціонування, засвоєння і тими змінами, що відбуваються у процесі спілкування. В науковий вжиток увійшли нові поняття “комунікативна спрямованість”, “мовленнева діяльність”, “мовленнєве спілкування”, “комунікативна компетенція”, “комунікативна компетентність”.

Отже, саме у структурі комунікативно зорієнтованої лінгвістики і зародилися нові дефініції “комунікативна компетенція” і “комунікативна компетентність”, що йдуть і вживаються паралельно.

Термін “компетенція” (від лат. *competere* – бути здібним до чого-небудь) одним із перших ужив у своїх працях про мову німецький вчений В. фон Гумбольдт [5], проте як лінгвістичний термін був уведений американським мовознавцем Ноамом Хомським, який розумів “комунікативну компетенцію – як здібність, необхідну для виконання певної мовленнєвої діяльності рідною мовою” [10]. Компетентний мовець слухач, доводить Н.Хомський, повинен: а) утворювати і розуміти необмежену кількість речень з різними моделями; б) мати судження про висловлювання, оцінку його, вбачати формальну схожість / різницю щодо значень висловлювань.

Послідовники вченого (Дж. Грін, Д.Катс, Г.Хармон, Д.Слободін) розуміють під поняттям “компетенція” мовну здатність, тобто потенційне знання мови та уявлення про мову його реального носія, “мовну активність” або реальну мову в реальних умовах.

У методичній літературі поняття “комунікативна компетенція” було переосмислено. Так, автор словника базових термінів, що вживаються при вивченні німецької мови, В.Ульріх вважає, що комунікативна компетенція складається:

1) з лінгвістичної компетенції, яка означає здатність розуміти, створювати необмежену кількість правильно побудованих речень за допомогою засвоєних правил, їх поєднання;

2) з вербально-когнітивної (предметної – Л.М.) компетенції, яка означає здатність обробляти, групувати, запам'ятовувати, в разі потреби актуалізувати в пам'яті знання, фактичні дані, застосовуючи мовні позначення;

3) з вербально-комунікативної, (прагматичної – Л.М.) компетенції – означає здатність враховувати під час мовленнєвого спілкування контекстуальну доречність мовних одиниць для реалізації когнітивної та комунікативної функції;

4) з мета-компетенції – полягає в розумінні та знанні понятійного апарату, аналізу та оцінки засобів мовленнєвого спілкування [8: 17–21].

Т.Вольфовська [3: 13] розглядає поняття “комунікативної компетентності”, як необхідний людині рівень сформованості досвіду, умінь і навичок міжособистісної взаємодії, щоб успішно функціонувати в суспільстві з урахуванням власних здібностей і соціального статусу. Серед різноманітних підходів до розуміння цього поняття в сучасній психології найбільш вдалим є трактування комунікативної компетентності як готовності до діяльності.

У її структурі, на думку вчених, наявні компоненти: когнітивний, мотиваційно-оцінний, конативний (операційний). Здатність до участі в комунікативних ситуаціях, ситуативна адаптованість, вільне володіння вербальними та невербальними засобами соціальної поведінки, усвідомлення своїх перцептивних умінь є складовими комунікативної компетентності.

Російський учений М.В'ятутнев, увівши вперше цей термін у східнослов'янську лінгводидактику, розглядає “комунікативну компетенцію” як здібність людини спілкуватися

в трудовій та навчальній діяльності, використовуючи різні види мовленнєвого спілкування, задовольняти власні інтелектуальні потреби [4: 38].

Комунікативна компетентність особистості – це складний феномен, який характеризується різними поняттями, основу якого становлять певні здібності. Так, Н.Ануфрієва [6: 339] вважає, що комунікативну компетентність характеризують такі здібності особистості:

1) здатність робити соціально-психологічний прогноз ситуації, в якій відбуватиметься спілкування, тобто здатність людини передбачати певні події;

2) здатність соціально-психологічно програмувати процес спілкування, спираючись на своєрідність комунікативної ситуації;

3) вміння “вживатися” в соціально-психологічну атмосферу комунікативної ситуації, тобто робити правильну оцінку позитивних і негативних аспектів ситуації спілкування;

4) здатність здійснювати соціально-психологічне управління процесами спілкування в комунікативній ситуації (організація уваги партнерів спілкування, стимулювання їх комунікативної активності, керування процесом спілкування).

О.Сібіль визначає комунікативну компетентність як “знання та вміння, які забезпечують об’єктивне сприйняття оточуючих, знаходження адекватного стилю й тону спілкування, здібність емоційно відгукуватися на переживання інших людей, враховувати особливості особистості та психологічного стану співрозмовника, як розвиток рефлексії (самоусвідомлення, самоаналіз) своїх комунікативних можливостей, позиції у спілкуванні. Вміння будувати стосунки з урахуванням особливостей інших людей, вільно володіючи мовними і немовними засобами спілкування [7: 11]”.

Аналізуючи різні бачення, аргументи, позиції вчених, вважаємо, що комунікативна компетенція загалом становить комунікативний потенціал особистості, який характеризує її комунікативні можливості та визначає якість, успішність її спілкування в різних сферах життєвої діяльності. Комунікативна компетенція визначається, на нашу думку, врахуванням самостійності мовленнєвої діяльності особистості. Комунікативна компетентність є практичним аспектом проблеми взаєморозуміння, відображає рівень культурного розвитку особистості у суспільстві, є одним із чинників виховання толерантності, взаєморозуміння. Комунікативна компетентність є “показником поінформованості суб’єкта спілкування в сфері комунікації” [2: 85], задовільного оволодіння певними вміннями і навичками, правилами, нормами поведінки спілкування.

Безперечно, успіх комунікації великою мірою залежить від співрозмовників, від компетенції адресанта і адресата. Вітчизняний мовознавець Ф.Бацевич виділяє чотири її типи:

1) предметна компетенція – розуміння предметного світу, його складових, їхніх системних та структурних зв’язків, функцій, тенденцій розвитку і змін, тобто орієнтація людини у фізичному світі, без якої неможлива будь-яка комунікація;

2) культурна компетенція – орієнтація в базових елементах культури, крізь які усвідомлюється предметний світ носіями мови (особистості);

3) мовна компетенція – володіння засобами мови, тобто одиницями і категоріями всіх її рівнів, стилістичними засобами, законами їх використання;

4) комунікативна компетенція – навички використання мови в конкретному контексті й ситуації спілкування, уміння зорієнтуватися у співбесіднику, ефективно впливати на нього [1: 123–124].

Поняття “мовна компетенція” впровадив Н.Хомський, протиставляючи “знання мови (competence) використанню мови” [11]. За Хомським, мовна компетенція – це факт індивідуального сприймання. Одні вчені вважали, що вона формувалася внаслідок взаємодії вроджених знань і пасивно засвоюваного мовного матеріалу, інші – не як вроджене явище, а як результат процесу соціалізації.

Мовна компетенція – це знання учасниками спілкування комунікації мови, тобто мовних законів, правил, за якими формуються правильні мовні конструкції та повідомлення, здійснюється їх трансформація.

Учасники спілкування повинні володіти засобами мови, якою вони спілкуються, оскільки за допомогою них можна побудувати і сформулювати значущі висловлювання, вмело їх використовувати. Йдеться про знання мови на фонологічному, семантичному (лексичному і граматичному) і структурно-синтаксичному рівнях, тобто знання всіх елементів фонетики певної мови, законів сполучуваності алофонів у мовленні, знання граматичних категорій та правил їх поєднання, розуміння значень великої кількості слів, що складають лексичну основу мови та знання правил їх сполучуваності та деривації (лат. *derivative* – утворюю), уміння формувати речення різних семантичних та структурних типів. Окрім цих складових, до мовної компетенції відносять уміння перефразування висловлювань, розрізнення синонімії та омонімії, правильних і неправильних (девіативних) речень.

А.Шумарова до мовної компетенції відносить також показники інтерференції (проникнення рис однієї мови в іншу), продуктивність мовлення, здатність утворювати нові форми, “швидкість / легкість мовлення, його правильність, насиченість, семантичну і стилістичну відповідність [12].”

Знання мови, володіння її засобами не дасть людині можливості повноцінно спілкуватися, оскільки для ефективного спілкування необхідні й інші знання, уміння та навички. Мовна компетенція – це “не тільки володіння граматикою й словником, а й знання умов, ситуацій, в яких відбувається мовленнєвий акт” [9]. Обсяг цього лінгвістичного поняття значно ширший, воно є одним із найважливіших понять соціолінгвістичної та комунікативної компетенції.

Отже, мовна компетентність особистості включає вміння оперувати засобами мови, добирати ситуації спілкування, дотримуватись норм розмовно-літературного чи писемно-літературного мовлення; навичок і умінь швидкого, автоматичного, доречного вживання мовних засобів; здатність розуміти і висловлювати зміст (значення), породжувати нові мовні форми, вміння стилістично правильно користуватися всіма засобами мови.

Особистість, крім знання мови, мусить уміти використовувати її в конкретному контексті й ситуації, тобто володіти комунікативною компетенцією.

Комунікативна компетенція залежить від багатьох факторів, а саме:

- 1) від комунікативних інтенцій (утримання в пам’яті сказаного й постійна кореляція плинну спілкування з метою мовця, його результатами);
- 2) від дотримання комунікативних стратегій, (конкретної мети), що дають змогу досягти необхідного результату спілкування;
- 3) від знання особистості співрозмовника і зворотного зв’язку в комунікації, що передбачає врахування психологічних особливостей адресата (темпераменту, переваг, звичаїв, уподобань), його соціальних ролей;
- 4) від постійної орієнтації в умовах та ситуації спілкування, підтримання самого процесу і його контроль;
- 5) від навичок та умінь завершення комунікації, виходу з неї тощо.

Отже, комунікативна компетенція – це сукупність знань про спілкування у різноманітних умовах і обставинах з різними комунікантами, а також знання вербальних і невербальних засад взаємодії, умінь і навичок їх ефективного застосування у конкретній ситуації спілкування в ролі адресанта і адресата

Комунікативна компетенція, на думку лінгвістів, включає і мовну компетенцію, і дискурсивну, і соціолінгвістичну, іллокутивну, стратегічну, соціокультурну компетенції [1].

Комунікативна компетенція (компетентність) особистості, зрозуміло, є основою вищезазначених компетентностей, перебуває на найвищому щаблі в ієрархії типів компетенцій людини, оскільки поєднує в собі всі інші. З огляду на це вважаємо, що

формування комунікативної компетентності особистості є основною метою мовного навчання.

У статті порушується актуальне питання сучасної освіти – комунікація людини в суспільстві. З'ясовуються питання “комунікативна компетенція”, “комунікативна компетентність”, суть та ознаки мовної і комунікативної компетентності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бацевич Ф. Основи комунікативної лінгвістики: Підручник. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2004. – 344с.
2. Булгакова В. Адаптувати людину до життя. До питання про співвідношення понять “комунікативна компетентність” та “комунікативна компетенція” // Іноземні мови в навчальних закладах. – 2005. – №6 (16). – С.82-86.
3. Вольфовська Т. Комунікативна компетентність молоді як одна із передумов досягнення життєвої мети // Шлях освіти. – 2001. – №3. – С.13-16
4. Вятутнев М.Н. Коммуникативная направленность обучения русскому языку в зарубежных школах // Русский язык за рубежом. – 1977. – №6. – С.38-45.
5. Гумбольдт фон Вільгельм. Избранные труды по языкознанию: Пер. с нем. /Под ред. Г.Ремишвилли. – М.: Прогресс, 1984.
6. Життєва компетентність особистості // Науково-метод. Посібник / За ред. Л.В.Сохонь та ін. – К.: Богдана, 2003. – 530с
7. Сібіль О Компетентність випускника школи // Завуч. – 2004. – №8(194). – С.11–12.
8. Ulrich W. Grundbegriffe des Deutschunterrichts. – Klel. – 1979. – p.1724.
9. Хаймс Д. Этнография речи // Новое в лингвистике. Вып. VII. – М., 1975.
10. Chomsky N. Aspects of the Theory of Syntax. – Cambridge. – The M.T.T. Press. 1967.
11. Хомский Н. Язык и мышление. – М., 1972.
12. Шумарова А.Н. Мовна компетенція особистості в ситуації білінгвізму. – К., 2000.

УДК 371.485

Назаренко Л.М.

РЕФЕРЕНТНА ГРУПА ТА ЇЇ МІСЦЕ В ЖИТТІ ПІДЛІТКА

Стаття присвячена проблемам, які пов'язані з механізмом впливу референтної групи на характер соціальної поведінки особистості в підлітковому віці. Розкрито сутність таких понять: “референтна група”, “лідерство”, “соціальні ролі”. Проаналізовано наукові праці відомих вітчизняних і закордонних авторів, досліджено деякі напрямки життєдіяльності референтних груп, а саме: а) умови і причини їх формування; б) процес лідерства і виконання інших ролей членами групи; в) процес вироблення групових рішень, ефективність групової діяльності.

The article is devoted to the problems connected with the mechanism of influence of referent group on the social behavior of a personality of a teenager. The meanings of such notions as “referent group”, “leadership”, “social roles” are explained. The works of famous Ukrainian and foreign authors are analyzed. Some directions of life activity of referent groups are investigated, exactly: a) The conditions and the reasons of it's formation; b) The process of leadership and the fulfilment of other roles by the members of the group; c) The process of working out of the group decisions, the effectiveness of the group activity.

Актуальність теми. Спілкування та взаємодія людей відбувається в різноманітних формуваннях і об'єднаннях, які в соціальній психології визначаються як групи. Група – це відносно стала спільність, становище якої в суспільстві зумовлене рівнем життєдіяльності її членів [4]. Сукупність внутрішніх умов, які створюють в процесі розвитку групи моральну атмосферу, де виявляється властиве для членів групи ставлення до загальної справи та один